

ДОСЛІДНИЦЬКА СЛУЖБА ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Парламентське дослідження щодо українізації національного законодавства*

Анотація. У парламентському дослідженні викладено результати аналізу наукових досліджень, практики інших держав щодо мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів. Розкрито інституційні та нормативні засади українізації національного законодавства та рекомендації щодо доцільності розробки й затвердження методики мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів та правничої термінології.

Ключові слова: українізація національного законодавства, експертиза законопроектів, мовленнєве доопрацювання текстів законопроектів, правнича термінологія.

3
ЗМІСТ

1. Вступ.....	4
2. Основна частина.....	6
2.1. Загальна характеристика правового забезпечення українізації текстів національного законодавства	6
2.1.1. Наукові дослідження українізації текстів національного законодавства	6
2.1.2. Інституційні та нормативні засади українізації національного законодавства	8
2.1.3. Поточна парламентська діяльність щодо українізації національного законодавства	14
2.2. Закордонний досвід мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів та забезпечення єдності правничої термінології	16
2.2.1. Практика забезпечення термінологічної єдності в актах Європейського Союзу	16
2.2.2. Закордонний досвід мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів	22
2.3. Методика мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології	25
2.3.1. Рекомендації Національної комісії зі стандартів державної мови щодо українізації текстів українського законодавства	25
2.3.2. Рекомендації щодо доцільності розробки та затвердження методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів та правничої термінології	27
3. Висновки.....	31

1. Вступ

Із відновленням державної незалежності України постала необхідність упорядкування правничої термінології. Для забезпечення точного й уніфікованого вживання правничих термінів у законотворчій роботі та в офіційних актах була створена Українська комісія з питань правничої термінології (Указ Президента України від 19 червня 1995 р. № 458/95). Основні завдання цієї комісії: вивчення законодавчого матеріалу з метою визначення та уніфікації юридичної термінології, складання реєстрів українських правових термінів, укладання юридичних словників; підготовка рекомендацій щодо однакового застосування юридичних термінів у різних галузях права; здійснення термінологічно-мовної експертизи проектів актів законодавства. Було визначено, що нормативи вживання термінів та власних назв, затверджені Українською комісією з питань правничої термінології, є обов'язковими для застосування в законодавчих і офіційних актах (Положення про Українську комісію з питань правничої термінології, затверджене Указом Президента України від 23 серпня 1995 р. № 796/95). Серед основних здобутків комісії слід назвати Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України, узгодженого між представниками Президента України, Верховної Ради України, Верховного Суду України і Вищого арбітражного суду України, в редакції від 24 лютого 1996 р.¹. Українська комісія з питань правничої термінології була ліквідована Указом Президента України від 14 липня 2000 р. № 889/2000 «Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших органів».

На виконання Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 06 листопада 2019 р. № 911 «Деякі питання Національної комісії зі стандартів державної мови» була створена Національна комісія зі стандартів державної мови. Діяльність Комісії має на меті ствердження і розвиток національної мови України, її логічну, послідовну, доцільну та науково обґрунтовану стандартизацію. Одним із завдань Комісії є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови. Комісія напрацьовує з урахуванням пропозицій і висновків наукових та освітніх установ і затверджує стандарти державної мови, зокрема: правопис української мови та зміни до нього; українську термінологію, у тому числі правничу, медичну, дипломатичну; стандарти транскрибування і транслітерації. Під час напрацювання стандартів української термінології в різних галузях Комісія сприяє застосуванню українських слів, словосполучень і термінів замість іншомовних.

Потреба уніфікації правничої термінології залишається нагальною. Про це свідчить, зокрема, діяльність Постійної комісії Конституційного Суду України з

¹ Акт термінологічно-мовної експертизи проекту Конституції України, узгодженого між представниками Президента України, Верховної Ради України, Верховного Суду України і Вищого арбітражного суду України, в редакції від 24 лютого 1996 року. *Українське право*. 1996. № 1. С. 80–84.

правничої термінології², створеної постановою Конституційного Суду України від 03 грудня 2018 р. № 43-п/2018. Також постановою президії Національної академії правових наук України (далі – НАПрН України) від 24 травня 2024 р. № 141/6 створено Центр правничої термінології Національної академії правових наук України³ як постійно діючий науково-консультативний і науково-експертний підрозділ НАПрН України з питань української правничої термінології. Завданнями Центру є: аналіз стану, тенденцій розвитку української правничої термінології; вироблення наукових принципів уніфікації правничих термінологічних одиниць; обґрунтування змін до терміносистеми українського права та текстотворення у правничому дискурсі; упровадження уніфікованих термінів і понять у практику правотворення і терміновжитку; консультування щодо практики вживання правничих термінів тощо.

Питання українізації національного законодавства та узгодження правничої термінології безсумнівно стоїть на порядку денному державної мовної політики. Так, 25 жовтня 2024 р. Національна комісія зі стандартів державної мови у співпраці з Національною академією наук України (далі – НАН України), НАПрН України, Національною академією внутрішніх справ провела круглий стіл «Правнича термінологія: проблеми стандартизації»⁴. Під час заходу наголошено на необхідності співпраці мовознавців і правників задля очищення правничої мови від радянізованих нашарувань та відновлення знищеного надбання в українській правничій термінології.

13 грудня 2024 р. Центр політико-правових реформ (далі – ЦППР) провів круглий стіл на тему: «Юридична термінологія: уніфікація та практичний аспект»⁵. Під час виступу Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук наголосив на потребі впорядкування юридичної термінології та створення єдиного глосарію. Спікер парламенту підкреслив важливість уніфікації, дерадянізації та гармонізації правничої мови з правом Європейського Союзу (далі – ЄС), а також звернув увагу на проблему англіцизмів і русизмів.

18 грудня 2024 р. за ініціативою Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики відбувся круглий стіл «Мова на часі. Виклики і завдання державної мовної політики», на якому обговорювалися питання: забезпечення перекладу й опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднювалися державною мовою станом на день набрання чинності профільним Законом; розроблення та затвердження української правничої термінології, інших стандартів української мови; впровадження в нормотворчу діяльність Українського правопису, схваленого постановою Уряду від 22 травня 2019 р. № 437.

² Склад Постійної комісії з правничої термінології. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/sklad-postiynoyi-komisiyi-z-pravnychoyi-terminologiyi>

³ Центр правничої термінології Національної академії правових наук України. URL: <https://nals.com.ua/czentr-pravnychoyi-terminologiyi>

⁴ Українська правнича мова без «намулу» радянізації. Підсумки засідання круглого столу «Правнича термінологія: проблеми стандартизації». URL: <https://mova.gov.ua/news/kruhlyi-stil-25-zhovtnia-pravnycha-terminolohiia-problemy-standartyzatsii>

⁵ Результати круглого столу «Юридична термінологія: уніфікація та практичний аспект». URL: <https://pravo.org.ua/rezultaty-kruglogo-stolu-yurydychna-terminologiya-unifikacziya-ta-praktychnyj-aspekt>

24 жовтня 2025 р. Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук провів робочу нараду на тему «Українізація національного законодавства»⁶, на якій було наголошено на тому, що значна кількість нормативних актів досі містить русизми, кальки з канцеляризмів та лексику, не властиву сучасній українській мові. Також було підкреслено важливість проведення масштабної експертизи, яка дозволить визначити необхідні зміни для приведення текстів законів у відповідність до сучасних мовних норм.

Мета дослідження – визначення доцільності розробки та затвердження методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології.

Предмет дослідження – нормативно-правові акти, наукові дослідження, практика інших держав щодо мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології.

2. Основна частина

2.1. Загальна характеристика правового забезпечення українізації текстів національного законодавства

2.1.1. Наукові дослідження українізації текстів національного законодавства

Сьогодні у сфері правничої термінології накопичено значний масив лінгвістичних досліджень: дисертацій, монографій, статей, навчальних посібників. Вони охоплюють як загальнотеоретичні проблеми правничої лінгвістики та термінознавства, так й аналіз поняттєво-термінологічного апарату окремих галузей юриспруденції. Українська правнича лінгвістика була предметом досліджень таких українських науковців: Артикуца Н. В.⁷, Бугайко Ю. О.⁸, Вербенєц М. Б.⁹, Доценко О. Л.¹⁰, Кравченко С. П.¹¹,

⁶ Голова Верховної Ради України Руслан Стефанчук провів робочу нараду на тему «Українізація національного законодавства». Прес-служба Апарату Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Top-povyna/267539.html>

⁷ Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: Навчальний посібник. 2-ге вид., змін, і доп. К. : Стилос, 2004. 277 с.

⁸ Бугайко Ю. О. Лінгвістична експертиза законопроектів в Україні: теоретичний та конституційно-правовий аспекти: монографія. К. : Алерта, 2023. 204 с.

⁹ Вербенєц М. Б. Юридична термінологія української мови: історія становлення і функціонування : дис... канд. філол. наук: 10.02.01. Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут філології. К., 2004. 242 с.

¹⁰ Доценко О. Л. Історія мови українського справочинства: Навчальний посібник. Вид. 2-е, доповнене. За ред. С. М. Гусарова. К. : Альфа Реклама, 2010. 300 с.

¹¹ Кравченко С. П. Мова як фактор правоутворення та законотворення: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01; Одеська національна юридична академія. О., 2000. 201 с.

Лебеденко С. О.¹², Любченко М. І.¹³, Прадід Ю. Ф.¹⁴, Проценко Г. П.¹⁵, Рабінович П. М. і Дудаш Т. І.¹⁶, Толста С. А.¹⁷, Трач Н. С.¹⁸, Царьова І. В.¹⁹ та ін.

Питання розвитку правничої мови, удосконалення юридичної термінології, проведення лінгвістичної експертизи, функціонування української мови в умовах воєнного стану й мовної політики як чинника національної безпеки є беззмінним предметом обговорення на щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи»²⁰.

Серед результатів наукових розвідок – підготовка двомовних словників правничої мови²¹ та посібників із перекладу актів права ЄС українською мовою²². Із цього приводу Головатий С. П. та Ажнюк Б. М. стверджують, що великою мірою труднощі українського юридичного перекладу закорінені в колоніальному минулому України. Не таємниця, що офіційні українські переклади робили часто не з англійського оригіналу, а вже з російського перекладу або під його впливом²³. Введення російських термінів в офіційні юридичні тексти можна розглядати як форму мовного нав'язування, що розмиває самобутність української мови. Це особливо чутливо з огляду на історичний та політичний контекст відносин між Україною та Росією. Таке мовне забруднення може сприйматися як підрив українського суверенітету та національної ідентичності. Оскільки у сферах права та правління мова відіграє ключову роль у визначенні національної ідентичності та утвердженні незалежності, – дотримання мовної

¹² Лебеденко С. О., Любченко М. І. Українська правнича термінологія. Навчальний посібник. Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2023. 120 с.

¹³ Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків : ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.

¹⁴ Прадід Ю. Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: навчальний посібник. Сімферополь : Доля, 2002. 104 с.

¹⁵ Правнича лінгвістика : навч. посіб. для студ. ВНЗ. К. : Вид. Паливода А. В., 2010. 309 с.

¹⁶ Рабінович П. М., Дудаш Т. І., Правнича мова: основні складники (загальнотеоретична характеристика). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 1. С. 17–29.

¹⁷ Толста С. А. Правнича термінологія в законодавчих актах України: дис... канд. філол. наук: 10.02.01; Київський національний ун-т внутрішніх справ. К., 2006. 229 с.

¹⁸ Трач Н. С. Українська правнича термінологія у XX ст.: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2009. 270 с.

¹⁹ Царьова І. В. Тексти нормативно-правових актів: лексичні особливості : монограф. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 148 с.

²⁰ Всеукраїнська науково-практична конференція «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи». URL: <https://www.navs.edu.ua/zagalnoakademichni-kafedri/kafedra-pravnichoyi-lingvistiki/naukova-diialnist/materiali-naukovih-zahodiv/vnpk-spp>

²¹ Англійсько-український правничий словник складної лексики. [уклад.: Сергій Головатий, Леся Пономаренко; вступ. ст.: Сергій Головатий, Богдан Ажнюк ; за ред. Сергія Головатого, Богдана Ажнюка] ; Конституц. Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 2-ге вид. Харків : Право, 2025. 264 с.

²² Manual on EU Legal Translation into Ukrainian. In 2 parts. Part A. EU Law, Language, and Terminology / Editors: Martina Bajčić, Colin D. Robertson, and Liudmyla Slavova. – Kyiv: Publishing and Polygraphic Center «Kyiv University», 2024. 135 p.

²³ Головатий С. П., Ажнюк Б. М. Правнича лексика: труднощі перекладу. Англійсько-український правничий словник складної лексики. [уклад.: Сергій Головатий, Леся Пономаренко; вступ. ст.: Сергій Головатий, Богдан Ажнюк ; за ред. Сергія Головатого, Богдана Ажнюка] ; Конституц. Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології ; Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 2-ге вид. Харків : Право, 2025. С. 3.

чистоти в юридичних перекладах є не лише питанням точності, а й утвердженням політичної та культурної автономії²⁴.

Окремо слід виділити праці українських науковців, в яких наголошується на необхідності українізації текстів національного законодавства.

Так, Т. І. Дудаш зазначає, що українська правнича мова послідовно зазнавала зросійщування, особливо після окупації території України московським режимом²⁵. Таке зросійщування відбувалося через владно-репресивне запровадження певних слів і конструкцій. Водночас заборону рідномовних слів і конструкцій з огляду на особливості її здійснення кваліфікують як лінгвоцид²⁶.

Гриценко П. Ю. наводить приклади розбудови питомої української основи правничої мови, які ілюструють складність цього процесу, як і принципову невідворотність тривалого очищення від різноманітних російськомовних впливів. За його словами, «це актуалізує мовний аналіз усієї сукупності законів України та підзаконних актів, а також наукової та дидактичної літератури з правознавства. Хоч це завдання обсяжне та складне, а його виконання досить тривале в часі й затратне щодо людських ресурсів, але й надалі є неунікненим; його результативно можна реалізувати, лише спираючись на чіткі вимоги до наукових термінів та обґрунтовані засади українського термінотворення і термінозастосування»²⁷.

Головатий С. П. вважає, що «сучасну українську правничу мову натеper зросійщено до краю». Він стверджує «про доконечну потребу – як би парадоксально це не звучало – в її українізації, завдяки чому можна було б подолати не зборені й досі в цій ділянці залишки колонізованої культури, котра віками перебувала під імперським гнітом»²⁸.

2.1.2. Інституційні та нормативні засади українізації національного законодавства

Застосування державної мови в нормативних актах регламентовано Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Відповідно до частини першої статті 13 цього Закону мовою нормативно-правових актів є державна мова.

²⁴ Manual on EU Legal Translation into Ukrainian. In 2 parts. Part B. Ukrainian Language and Translation into Ukrainian. Editors: Martina Bajčić, Colin D. Robertson, and Liudmyla Slavova. Kyiv: Publishing and Polygraphic Center «Kyiv University», 2024. P. 115.

²⁵ Дудаш Т. І. Властива правнича мова як засіб протидіяти російській агресії проти України (під оглядом наукового спадку академіка Петра Рабіновича). *Право України*. 2024. № 10. С. 96–115.

²⁶ Українська мова у XX сторіччі: історія лінгвоциду. Документи і матеріали. Упорядн.: Л. Масенко, В. Кубайчук, О. Демська-Кульчицька; За ред. Л. Масенко. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 399 с.

²⁷ Гриценко П. Ю. Простір права – стандартом української літературної мови. *Мовний коментар до Конституції України та інших нормативних актів* / [уклад.: Сергій Головатий, Світлана Сидоренко, Ірина Савченко ; комент.: Катерина Городенська, Лариса Колібаба, Валентина Фурса ; вступ. слово Павла Гриценка ; за заг. ред. Павла Гриценка, Сергія Головатого] ; Конституційний Суд України, Пост. коміс. з питань правн. термінології ; Ін-т укр. мови НАН України. Харків : Право, 2025. С. 11.

²⁸ Головатий С. П. Щодо мови правничої. Студії. Зібране. Словники. Документи. К. : Наш Формат, 2024. С. 1.

У цьому аспекті слід нагадати, що Конституційний Суд України у пункті 10 Рішення від 14 липня 2021 р. № 1-р/2021²⁹, яким визнано конституційним Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зауважив, що юридичної визначеності будь-якого нормативного акта (або його окремого припису) неможливо досягти, якщо текст акта (його припису) є двозначним (багатозначним). Особлива роль у цій ділянці належить державній мові. Юридична визначеність – це передовсім недвозначність. Недвозначність найповніше досягається в однорідному мовному середовищі. Приписи національного права (конституції, законів, підзаконних актів тощо) пов'язані спільністю фахової (правничої) термінології, а також фоновими знаннями юридично значущих слів і висловів. Такі фонові знання є невідокремною частиною мовної компетенції носіїв української мови, тому саме завдяки їй застосуванню як єдиної державної є можливим представити волю національного нормотворця, зокрема законодавця, у її автентичному вираженні. У цьому полягає один із найважливіших чинників функціонування української мови як державної, забезпечення чого є легітимною метою Закону.

Конституційний Суд України також наголосив, що важливо враховувати особливі історичні обставини, що склалися внаслідок цілеспрямованого насильного зросійщення України, яке тривало не одне століття під час перебування України в складі спочатку царської Росії, а згодом – СРСР. За часів царської Росії на використання української мови було накладено низку заборон. За радянських часів після нетривалого періоду українізації відбувалося масове знищення активних носіїв української мови, витіснення її практично з усіх сфер публічного (суспільного) життя. Шляхом репресій, «розстріляного відродження», голодоморів, запровадження вищої освіти лише російською мовою, «гармонізації словників» тощо українська мова стала жертвою лінгвоциду, а українське суспільство зазнало тотального зросійщення. Застосування російської мови в повсякденному житті було дозволено без обмежень, в офіційному житті стало обов'язковим, тоді як української мови – максимально обмежено. Водночас особливо від 1930-х років українську мову комуністична влада навмисно штучно наближувала до російської не лише за лексикою, а і фонетикою, граматику, синтаксисом, що зумовило її істотне спотворення.

Конституційний Суд України вважає, що Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» є юридичним інструментом подолання наслідків тривалого перебування різних частин України в складі інших держав та загального зросійщення України, а також позбавленою дискримінаційного характеру належною юридичною основою для запровадження інституційних механізмів, що забезпечуватимуть функціонування української мови як державної з можливістю вживати державою заходів підтримчої дії (affirmative action) на користь української мови, не

²⁹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 року №1-р/2021. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/1-p2021>

перешкоджаючи розвитку, використанню й захистові мов національних меншин України.

Закон України «Про правотворчу діяльність» (далі – Закон) закладає засади українізації національного законодавства, передбачаючи, зокрема, те, що норми права у нормативно-правовому акті мають відповідати вимогам уніфікованості вжитої у них термінології, однозначності їх розуміння (ясність, точність, доступність для розуміння та реалізації) тощо. Закон також виділяє питання про мову та стиль нормативно-правового акта, який має викладатися державною мовою відповідно до стандартів української правничої термінології та українського правопису, затвердженого відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Для формулювання норм права в нормативно-правових актах використовується офіційно-діловий стиль, для якого характерні: нейтральність і стриманість, відсутність емоційної, експресивної, розмовної лексики та індивідуальних авторських рис; використання віддієслівних іменників, безособових і наказових форм дієслова; використання прямого порядку слів у реченні. Терміни, що вживаються у тексті нормативно-правового акта, мають відповідати термінології Конституції України, цього Закону, інших законів, а також нормативно-правових актів вищої юридичної сили. Терміни, що вживаються в тексті нормативно-правового акта, повинні бути короткими, лексично правильно сформульованими, однозначними, зрозумілими. Перевага надається загальновживаній та (або) спеціальній термінології державної мови. Закон також вказує на необхідність обмеженого використання при формулюванні норм права запозичених іншомовних слова у разі, якщо в українській мові існують рівнозначні відповідники, застарілих термінів, прислівникових та дієприслівникових зворотів тощо.

Закон України «Про правотворчу діяльність» наразі передбачає наявність таких основних елементів джерельної бази для належного дотримання техніки нормопроектування, як затверджені в установленому порядку український правопис і стандарт державної мови щодо правничої термінології. Також Закон за прикладом ЄС запроваджує регулювання для розвитку сучасних цифрових рішень. Це, зокрема, запуск Єдиного глосарія правових термінів, оновлення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, затвердження стандартів шрифтового оформлення тексту законів України, постанов та інших актів Верховної Ради України. На виконання вимог Закону Кабінет Міністрів України затвердив Положення про Єдиний глосарій правових термінів (постанова від 17 травня 2024 р. № 577)³⁰, Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, доступу до нього та користування ним (постанова від 29 березня 2024 р. № 359)³¹, Стандарт шрифтового оформлення тексту нормативно-правового акта, що використовується під час його

³⁰ Положення про Єдиний глосарій правових термінів : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17 травня 2024 року № 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/577-2024-%D0%BF#Text>

³¹ Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, доступу до нього та користування ним : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 року № 359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/359-2024-%D0%BF#Text>

розміщення на веб-сайтах суб'єктів правотворчої діяльності (постанова від 15 жовтня 2024 р. № 1179)³².

При цьому стаття 31 Закону України «Про правотворчу діяльність» передбачає, що Верховна Рада України може видавати рекомендації щодо особливостей техніки нормопроєктування нормативно-правових актів.

Кабінет Міністрів України постановою «Питання українського правопису» від 22 травня 2019 р. № 437³³ погодився з пропозицією Міністерства освіти і науки та НАН України щодо схвалення Українського правопису в новій редакції, розробленій Українською національною комісією з питань правопису. 30 травня 2019 р. нова редакція Українського правопису³⁴ набула чинності. Відповідно до підпункту «а» пункту 1 частини першої статті 44 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» питання затвердження правопису української мови та зміни до нього належить до повноважень Національної комісії зі стандартів державної мови. 3 квітня 2025 р. Комісія ухвалила рішення «Про правопис української мови»³⁵, яким передбачила у 2025 р. внесення редакційно-технічних виправлень до тексту Українського правопису й утворила робочу групу з провідних науковців з Інституту мовознавства імені О. О. Потебні НАН України, Інституту української мови НАН України, Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Відповідно до роз'яснення Комісії від 16 грудня 2025 р.³⁶ текст Українського правопису з пропозиціями робочої групи буде розглянутий і затверджений відповідно до встановленого порядку, а також опублікований на офіційному вебсайті Комісії, і жодних змін щодо норм чинного Українського правопису та умов їхнього застосування не заплановано. Комісія роз'яснила, що у 2024 р. НАН України інформувала Комісію про те, що в Інституті мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, Інституті української мови НАН України та Українському мовно-інформаційному фонді НАН України «триває робота над вдосконаленням правопису та його доповненням положеннями, що відображають інновації в системі української мови. Мовознавчі установи

³² Стандарт шрифтового оформлення тексту нормативно-правового акта, що використовується під час його розміщення на веб-сайтах суб'єктів правотворчої діяльності : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2024 року № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1179-2024-%D0%BF/#Text>

³³ Питання українського правопису : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 травня 2019 року № 437. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-2019-%D0%BF#Text>

³⁴ Український правопис : Схвалений Кабінетом Міністрів України (Постанова № 437 від 22 травня 2019 р.) спільним рішенням Президії Національної академії наук України (протокол № 22/10 від 24 жовтня 2018 р.) і Колегії Міністерства освіти і науки України (протокол № 10/4-13 від 24 жовтня 2018 р.), Затверджений Українською національною комісією з питань правопису (протокол № 5 від 22 жовтня 2018 р.) https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2024/_2019.pdf

³⁵ Про правопис української мови : Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови від 03 квітня 2025 року № 139. URL: https://mova.gov.ua/storage/app/sites/19/2025/rishennia_Komisija/03_04/139%20Рішення_Про%20правопис%20української%20мови.pdf

³⁶ Про Український правопис. Вебсайт Національної комісії зі стандартів державної мови. URL: <https://mova.gov.ua/news/pro-ukrainskyi-pravopys>

НАН України подаватимуть пропозиції щодо змін та доповнень до правопису в установленому порядку до Національної комісії зі стандартів державної мови». На кінець 2025 р. тексту нового (оновленого чи доповненого) Українського правопису від зазначених академічних інституцій НАН України в установленому порядку Комісія не отримувала.

Згідно з частиною другою статті 13 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» проекти нормативно-правових актів складаються відповідно до стандартів української правничої термінології, що встановлюються Національною комісією зі стандартів державної мови (далі – Комісія). Згідно з пунктом 1 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» наведена норма набирає чинності одночасно з набранням чинності рішенням Комісії про затвердження стандартів української правничої термінології.

Рішенням № 421 від 16 листопада 2023 р. Комісія затвердила Порядок напрацювання, затвердження, введення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них³⁷.

Робоча група з напрацювання стандарту державної мови «Правнича термінологія. Термінологія конституційного права», утворена рішенням Комісії від 26 лютого 2024 р. № 45, напрацювала проект Стандарту державної мови «Правнича термінологія. Термінологія конституційного права»³⁸. 15 липня 2024 р. Комісія оприлюднила його для громадського обговорення. Завданнями Стандарту мали стати унормування та затвердження однозначно зрозумілих і логічно несуперечливих термінів у нормотворчості, правотлумаченні, правозастосуванні, довідковій, науковій і навчально-методичній літературі; сприяння застосуванню українських термінів замість іншомовних; усунення недоліків термінології конституційного права, зокрема вживаної в національному законодавстві; сприяння розвитку української правничої термінології. До зазначеного проекту Стандарту надійшло 317 відгуків, які зведені до таблиці. Однак станом на кінець 2025 р. відповідний Стандарт не затверджений.

Закон України «Про правотворчу діяльність» передбачає створення Єдиного глосарію правових термінів з метою забезпечення єдності термінології, що вживається у нормативно-правових актах України. Наповнення, зберігання, обробка та використання Єдиного глосарія правових термінів має забезпечувати Міністерство юстиції України (далі – Мін'юст). Інформація з Єдиного глосарія правових термінів є відкритою, загальнодоступною публічною інформацією у

³⁷ Про затвердження Порядку напрацювання, затвердження, введення в дію, перегляду стандартів державної мови та внесення змін до них : Рішення Національної комісії зі стандартів державної мови № 421 від 16 листопада 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2107-23#Text>

³⁸ Проект Стандарту державної мови «Правнича термінологія. Термінологія конституційного права. Вебсайт Національної комісії зі стандартів державної мови. URL: <https://mova.gov.ua/gromadskosti/rehuliatorna-diialnist-ta-konsultatsii-z-hromadskistiu/obgovorenniya-proyektiv-dokumentiv/hromadski-obhovorennia-2024/proiekt-standartu-derzhavnoi-movy-pravnycha-terminolohiia-terminolohiia-konstytutsiinoho-prava>

формі відкритих даних, що надається безоплатно та підлягає оприлюдненню на офіційному вебсайті міністерства³⁹.

Мін'юст для підготовки пропозицій щодо включення правових термінів до Глосарія або їх виключення з Глосарія може утворити Термінологічну комісію. До складу Термінологічної комісії можуть входити, крім представників Мін'юсту, також представники Міністерства закордонних справ України, Національної комісії зі стандартів державної мови, інших державних органів, громадських об'єднань, наукових установ (Положення про Єдиний глосарій правових термінів).

Водночас постанова Кабінету Міністрів України «Про функціонування Єдиного глосарія правових термінів», якою затверджено Положення про Єдиний глосарій правових термінів, набирає чинності через 6 місяців з дня введення в дію Закону України «Про правотворчу діяльність», який вводиться в дію через один рік із дня припинення або скасування воєнного стану в Україні. Мін'юсту через 6 місяців із дня набрання чинності цією постановою доручено забезпечити створення Єдиного глосарія правових термінів та початок його функціонування. Міністерствам доручено через 3 місяці з дня набрання чинності цією постановою забезпечити подання Мін'юсту пропозицій щодо включення правових термінів до Єдиного глосарія правових термінів.

Іншим важливим інструментом для забезпечення єдності застосування термінології, її уніфікації, застосування сучасних інструментів у процесі нормопроєктування є оновлення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, адже чинний реєстр є технічно застарілим. Кабінет Міністрів України постановою від 29 березня 2024 р. № 359 відповідно до частини одинадцятої статті 56 Закону України «Про правотворчу діяльність» затвердив Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, доступу до нього та користування ним⁴⁰. 05 квітня 2024 р. набрав чинності пункт 2 цієї постанови, відповідно до якого Мін'юсту доручено вжити заходів до забезпечення державним підприємством, яке належить до сфери його управління та є адміністратором єдиних та державних реєстрів, до введення в дію Закону України «Про правотворчу діяльність»: розроблення, тестування, впровадження, супроводження програмного забезпечення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів; разом із технічним адміністратором Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів (ТОВ «ІАЦ «ЛІГА») перенесення інформації із збереженням її цілісності, зв'язків між нормативно-правовими актами та всіх інших відомостей з Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, який діяв до введення в дію цієї постанови, до впровадженого програмного забезпечення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів.

³⁹ Під глосарієм розуміється інформаційно-комунікаційна система, призначена для формування переліку правових термінів, що рекомендовані для застосування суб'єктами правотворчої діяльності в нормативно-правових та інших актах.

⁴⁰ Порядок ведення Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів, доступу до нього та користування ним: Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29 березня 2024 року № 359. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/359-2024-%D0%BF#n16>

Кабінет Міністрів України постановою від 15 жовтня 2024 р. № 1179 відповідно до підпункту «б» підпункту 1 пункту 4 розділу XIV «Прикінцеві положення» Закону України «Про правотворчу діяльність» затвердив Стандарт шрифтового оформлення тексту нормативно-правового акта, що використовується під час його розміщення на вебсайтах суб'єктів правотворчої діяльності⁴¹. Постанова набирає чинності одночасно з введенням в дію Закону України «Про правотворчу діяльність».

Регламент Верховної Ради України, затверджений Законом України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI, передбачає, що зареєстрований та включений до порядку денного сесії законопроект при підготовці до всіх наступних читань після першого читання в обов'язковому порядку направляється для проведення редакційного опрацювання у відповідний структурний підрозділ Апарату Верховної Ради України. Редакційне опрацювання здійснюються після прийняття акта Верховної Ради України в цілому (частина друга статті 103). Текст такого законопроекту, підготовленого до другого чи повторного другого читання, опрацьовується в редакційному підрозділу Апарату Верховної Ради України. Висновок редакційного опрацювання підписується керівником відповідного підрозділу та додається до супровідних документів, які надаються народним депутатам України разом із законопроектом. Такий висновок може бути врахований головним комітетом під час підготовки законопроекту до другого чи повторного другого читання (частина друга статті 117). У разі, якщо висновок редакційного опрацювання містить зауваження до законопроекту, підготовленого до другого читання чи повторного другого читання, головний комітет може розглянути на своєму засіданні пропозиції (поправки) членів комітету, підготовлені з урахуванням такого висновку (частина шоста статті 118). До проведення голосування щодо прийняття законопроекту в другому читанні та в цілому Верховна Рада України може доручити головному комітету чи утвореній Верховною Радою України редакційній групі внести редакційні уточнення з урахуванням поправок, внесених безпосередньо на пленарному засіданні Верховної Ради України під час розгляду законопроекту (частина перша статті 122). У разі виявлення у поданому на підпис тексті закону редакційних неточностей Голова Верховної Ради України може внести на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо усунення таких неточностей, в яких відображається суть редакційних неточностей у прийнятому законі та формулюються уточнення, які мають бути внесені до тексту закону для усунення цих неточностей (стаття 131).

2.1.3. Поточна парламентська діяльність щодо українізації національного законодавства

25 грудня 2025 р. у Верховній Раді України зареєстровано проект Постанови Верховної Ради України № 14334 «Про посилення ролі української

⁴¹ Стандарт шрифтового оформлення тексту нормативно-правового акта, що використовується під час його розміщення на веб-сайтах суб'єктів правотворчої діяльності : Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2024 року № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1179-2024-%D0%BF#Text>

мови в утвердженні Української держави»⁴² (далі – проект Постанови № 14334), який передбачає оновлення та затвердження Правопису української мови з урахуванням сучасних наукових підходів. Метою проекту Постанови є визначення пріоритетних напрямів діяльності органів державної влади та наукових установ щодо подальшого утвердження української мови як державної.

Серед основних завдань автори проекту Постанови виокремлюють: оновлення та затвердження Правопису української мови з урахуванням сучасних наукових підходів; підвищення мовної якості текстів законів України та інших нормативно-правових актів; удосконалення стандартів правотворчої діяльності, зокрема щодо оформлення актів Верховної Ради України та ін.

Зокрема, проектом Постанови № 14334 пропонується рекомендувати Національній комісії зі стандартів державної мови відповідно до пункту 1 частини першої статті 44 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» напрацювати з урахуванням пропозицій та висновків Інституту української мови НАН України, інших наукових та освітніх установ і затвердити Правопис української мови до 1 лютого 2026 р.

Водночас проект Постанови № 14334 серед першочергових завдань усіх гілок влади в Україні передбачає удосконалення галузевих терміносистем і словотворення на українськомовній основі та пропонує доручити НАН України спільно з НАПрН України до 1 березня 2026 р. проаналізувати тексти поданих на експертизу первинних законів України й надати висновок щодо використаних у текстах законів термінів, терміносполук, спеціальних слів і словосполук для забезпечення високих стандартів мови українського законодавства.

Відповідно до проекту Постанови № 14334 передбачається надання доручення Кабінету Міністрів України забезпечити наповнення та функціонування Єдиного глосарія правових термінів, узгодження його з перекладом Глосарія термінів *acquis* ЄС. Також Кабінету Міністрів України пропонується: розробити та затвердити до 1 березня 2026 р. єдиний стандарт унікального шрифту для оформлення оригіналів текстів законів України, постанов та інших актів Верховної Ради України відповідно до пункту 4 розділу XIV «Прикінцеві положення» Закону України «Про правотворчу діяльність»; забезпечити переклад і опублікування державною мовою міжнародних договорів України, які не оприлюднені державною мовою; вжити невідкладних заходів для підвищення інституційної спроможності Національної комісії зі стандартів державної мови для ефективної розробки передбачених законодавством стандартів.

⁴² Проект Постанови про посилення ролі української мови в утвердженні Української держави № 14334 від 25.12.2025. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/59431?fbclid=IwY2xjawO7KixleHRuA2FlbQIxmQBzcnRjBmFwcF9pZAEwAAEe33bSWbXRRUtiFGYAKh6Xrv0ZHG_BMRi_L4e4-mvYVqODCmglybB3PzJ3ejk_aem_22dyypaErgoegB-nYOzQ

2.2. Закордонний досвід мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів та забезпечення єдності правничої термінології

2.2.1. Практика забезпечення термінологічної єдності в актах Європейського Союзу

Принцип узгодженості термінології закладений у міжінституційних угодах Європейського Союзу, а практично він втілюється у злагодженій роботі внутрішніх служб інституцій ЄС, міжінституційних посібниках щодо розроблення та стилістичного оформлення актів, термінологічних базах даних та цифрових інструментах в інституціях Європейського Союзу, які використовуються для юридично-лінгвістичного доопрацювання офіційних документів, перекладу 24 мовами ЄС і забезпечення однакового розуміння термінології.

Стаття 209 Регламенту Європейського Парламенту⁴³ передбачає, що прийняті Європарламентом тексти підлягають юридично-лінгвістичному доопрацюванню. Якщо такі тексти прийняті на основі угоди, досягнутої між Європарламентом і Радою ЄС, таке доопрацювання здійснюється цими двома інституціями за умови тісної співпраці та за взаємною згодою. У випадках, коли для забезпечення узгодженості та якості тексту відповідно до волевиявлення Європарламенту необхідні адаптації, що виходять за межі виправлення друкарських помилок або коригувань, необхідних для забезпечення відповідності всіх мовних версій, їхньої лінгвістичної правильності та термінологічної єдності, застосовується процедура, встановлена статтею 251 Регламенту («Виправлення»).

Стаття 209 Регламенту Європейського Парламенту передбачає повноваження Бюро Європарламенту зі схвалення Кодексу поведінки щодо багатомовності. Своєю чергою Кодекс поведінки щодо багатомовності, схвалений рішенням Бюро Європарламенту від 24 червня 2024 р.⁴⁴(далі – Кодекс), встановлює порядок юридично-лінгвістичного доопрацювання та лінгвістичної перевірки.

Відповідно до статті 9 Кодексу перед поданням на переклад усі тексти від парламентських комітетів, які підлягають юридично-лінгвістичному доопрацюванню або лінгвістичній перевірці, подаються: у разі законодавчих текстів – до Директорату з питань законодавчих актів (DLA) для юридично-лінгвістичного доопрацювання; у разі незаконодавчих текстів – до Генерального директорату з перекладу (DG TRAD) для лінгвістичної перевірки (під «лінгвістичною перевіркою» слід розуміти мовну перевірку, що проводиться щодо незаконодавчого тексту й охоплює граматику, пунктуацію, орфографію, термінологію тощо). Кодекс регулює строки для виконання завдання з доопрацювання або перевірки, а також підстави для їх продовження.

⁴³ Rules of Procedure of the European Parliament. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/lastrules/TOC_EN.html?redirect

⁴⁴ Code of Conduct on Multilingualism. Bureau Decision of 24 June 2024. URL: https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/files/organisation-and-rules/multilingualism/code-of-conduct_en.pdf

Стаття 9 Кодексу передбачає, що нетехнічні зміни до тексту, схваленого комітетом, можуть бути внесені під час доопрацювання або перевірки лише за згодою з секретаріатом комітету під відповідальність голови комітету. Оформлені або перевірені тексти, узгоджені з секретаріатом відповідного парламентського комітету, замінюють текст, спочатку поданий комітетом для цілей перекладу та створення наступних версій. Для того, щоб DLA та DG TRAD могли завершити свої завдання з оформлення або перевірки, секретаріати комітетів повинні забезпечити, щоб особа, призначена відповідальною за текст, була доступна для надання відповідей на всі запитання щодо цього тексту протягом відповідного періоду.

Статті 10 та 11 Кодексу регулюють черговість пріоритетів для юридично-лінгвістичного доопрацювання та для лінгвістичної перевірки. Крім того, вони передбачають, що DLA стежить за роботою парламентських комітетів і надає за запитом консультації та допомогу членам парламенту та секретаріатам комітетів щодо підготовки визначених законодавчих текстів, а DG TRAD – щодо підготовки незаконодавчих парламентських текстів.

Варто зауважити, що відповідно до статті 12 Кодексу усі запити на переклад подаються через відповідні ІТ-додатки. Водночас оригінал документа, що підлягає перекладу, розміщується запитуючою службою у відповідному репозиторії. Оригінальний текст повинен відповідати діючим моделям та вимогам до маркування. Він має бути належної технічної якості, щоб дозволити використання відповідних ІТ-інструментів перекладу. Зокрема, текст має відповідати вимогам Міжінституційного стилістичного довідника (Interinstitutional style guide). Крім того, він має бути належної лінгвістичної якості, а також супроводжуватися всіма необхідними посиланнями, щоб уникнути дублювання перекладацької роботи й забезпечити узгодженість та якість перекладеного тексту.

Питань термінологічної узгодженості торкається Міжінституційна угода про спільні настанови щодо якості розробки законодавства Співтовариства від 22 грудня 1998 р.⁴⁵. У преамбулі йдеться, що ці настанови призначені як орієнтир для інституцій Співтовариства при прийнятті ними законодавчих актів, а також для тих в інституціях Співтовариства, хто бере участь у формулюванні та розробці таких актів, чи на стадії початкового тексту, чи на стадії поправок у ході законодавчої процедури. Наголошується на тому, що чітке, просте та точне формулювання актів законодавства Співтовариства є необхідним для забезпечення їх прозорості та легкого розуміння громадськістю й суб'єктами господарювання. Це також є передумовою належного виконання та однакового застосування законодавства Співтовариства у державах-членах. Згідно з прецедентним правом Суду ЄС принцип правової визначеності, який є частиною правопорядку Співтовариства, вимагає, щоб законодавство Співтовариства було чітким та точним, а його застосування передбачуваним для фізичних осіб тощо. Окремо наголошується на тому, що слід посилити роль, яку відіграють юридичні

⁴⁵ Interinstitutional Agreement of 22 December 1998 on common guidelines for the quality of drafting of Community legislation (1999/C 73/01). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_1999_073_R_0001_01

служби інституцій, включно з їхніми юридичними та мовними експертами, у підвищенні якості підготовки актів законодавства Співтовариства.

У розділі «Загальні принципи» цієї Міжінституційної угоди наголошується, зокрема, на необхідності узгодженості термінології та дотриманні інших вимог: законодавчі акти Співтовариства мають бути сформульовані чітко, просто та точно; положення актів мають бути лаконічними, а їхній зміст – максимально однорідним; слід уникати надмірно довгих статей та речень, непотрібно заплутаних формулювань та надмірного використання скорочень; проекти актів мають бути сформульовані в термінах та структурах речень, які враховують багатомовний характер законодавства Співтовариства; поняття чи термінологія, властиві лише одній національній правовій системі, мають застосовуватися з обережністю; використана термінологія в конкретному акті повинна бути узгодженою як внутрішньо, так і з актами, що вже діють, особливо у тій самій сфері; ідентичні поняття мають виражатися однаковими термінами, наскільки це можливо без відхилення від їхнього значення у звичайній, юридичній чи технічній мові.

Однією з ключових міжінституційних угод для забезпечення ефективності та прозорості правотворчості є Міжінституційна угода між Європейським Парламентом, Радою Європейського Союзу та Європейською Комісією про краще законотворення від 13 квітня 2016 р.⁴⁶ Ця Міжінституційна угода замінила Міжінституційну угоду про краще законотворення від 16 грудня 2003 р. та Міжінституційний спільний підхід до оцінки впливу від листопада 2005 р.

Згідно з Угодою три інституції домовилися про спільне розуміння щодо делегованих актів (механізм прийняття Європейською Комісією делегованих актів, тобто незаконодавчих актів загальної дії на підставі повноважень, делегованих їй у певному законодавчому акті, прийнятому Європейським Парламентом та Радою ЄС, у тому числі для доповнення або зміни певних несуттєвих елементів законодавчого акта, закріплений у статті 290 Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЕС)⁴⁷) та пов'язаних із ними стандартних положень («Спільне розуміння»), що додається до цієї Угоди. Відповідно до Спільного розуміння та з метою підвищення прозорості й проведення консультацій Європейська Комісія зобов'язується до ухвалення делегованих актів зібрати всі необхідні експертні знання, зокрема шляхом консультацій з експертами держав-членів та проведення публічних консультацій.

Європейський Парламент, Європейська Рада та Європейська Комісія погодили *Спільний практичний посібник Європейського Парламенту, Ради та Комісії для осіб, залучених до розробки законодавства Європейського Союзу* (Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation)⁴⁸

⁴⁶ Interinstitutional Agreement of 13 April 2016 between the European Parliament, the Council of the European Union and the European Commission on Better Law-Making. URL: http://data.europa.eu/eli/agree_interinst/2016/512/oj

⁴⁷ Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj

⁴⁸ Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf>

(далі – Спільний практичний посібник), який виступає інструментом забезпечення чіткості та точності розробки правових актів Європейським Парламентом, Радою та Комісією. Принципи, викладені в Посібнику, є орієнтиром для трьох інституцій у питаннях розробки законодавства.

Із часом було визнано корисним доповнити Спільний практичний посібник документом, який міститиме настанови щодо оформлення та стандартних формулювань для актів, що підлягають звичайній законодавчій процедурі. Саме в цьому полягає мета ***Спільного довідника щодо оформлення та розробки актів, що підлягають звичайній законодавчій процедурі*** (Joint handbook for the presentation and drafting of acts subject to the ordinary legislative procedure)⁴⁹ (далі – Спільний довідник), який був розроблений юридично-лінгвістичними службами трьох інституцій.

Спільний довідник був підготовлений адміністративними службами і тому не є обов'язковим для політичних органів, що беруть участь у законодавчому процесі. Єдина мета Спільного довідника, зокрема там, де він пропонує стандартні формулювання, полягає у забезпеченні укладачів «інструментарієм», у якому вони можуть знайти рішення для формулювання текстів у відповідних випадках.

Як зазначається у Спільному практичному посібнику⁵⁰, він має використовуватися разом з іншими більш конкретними інструментами, такими як Посібник прецедентів Ради (Council's Manual of Precedents), Посібник Комісії з розробки законодавства (Commission's Manual on Legislative Drafting), Міжінституційний стилістичний довідник або моделі в системі LegisWrite⁵¹. Слід зауважити, що LegisWrite⁵² – це комп'ютерний інструмент для створення, перегляду й обміну офіційними документами юридичного та іншого характеру між інституціями, який стандартизує структуру та представлення текстів. У 2021 р. був запроваджений інструмент для підготовки законодавчих актів на основі XML EdiT, який поступово замінить LegisWrite.

Відповідно до рекомендацій Спільного практичного посібника формулювання правового акта має бути: чітким, зрозумілим і недвозначним; простим і стислим, із уникненням зайвих елементів; точним, не залишаючи жодної невизначеності у свідомості читача. Щоб мати змогу виразити законодавчий намір простими словами, укладач повинен намагатися розкласти його на прості поняття. За можливості слід використовувати повсякденну мову. У разі потреби ясність висловлювання має переважати над міркуваннями стилю. Наприклад, слід уникати використання синонімів та різних виразів для передачі однієї й тієї самої ідеї.

Деякі вирази, які є досить поширеними в мові, якою складається текст, не обов'язково можуть мати еквівалент в інших мовах ЄС. У цих мовах вони

⁴⁹ Joint Handbook for the Presentation and Drafting of Acts Subject to the Ordinary Legislative Procedure. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/67390/joint_handbook_en_01-october-2023_clean_def_final.pdf

⁵⁰ Joint Practical Guide of the European Parliament, the Council and the Commission for persons involved in the drafting of European Union legislation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf>

⁵¹ Interinstitutional Style Guide. Preamble. URL: <https://style-guide.europa.eu/en/content/-/isg/topic?identifier=preamble>

⁵² LegisWrite. User Guide. URL: <https://commission.europa.eu/system/files/2023-02/LegisWrite-User%20guide%20version%208.1-EN.pdf>

можуть бути перекладені лише за допомогою описових зворотів і наближень, що призводить до семантичних розбіжностей між різними мовними версіями. Тому, наскільки це можливо, слід уникати виразів, які є надто специфічними для певної мови.

Що стосується юридичної термінології, то слід уникати термінів, які надто тісно пов'язані з певною національною правовою системою. Наприклад, у посібнику наводиться концепція «faute» (провина/помилка)⁵³, добре відома у французькому праві, яка не має прямого еквівалента в інших правових системах (зокрема, в англійському та німецькому праві); залежно від контексту, замість неї слід використовувати терміни «illégalité» (незаконність) та «manquement» (недотримання, у зв'язку із зобов'язанням) тощо, які легко перекладаються на інші мови («illegality», «breach» тощо).

Мета полягає в тому, щоб, наскільки це можливо, з урахуванням специфіки права ЄС та його термінології, акти сприймалися тими, хто покликаний застосовувати чи тлумачити їх у кожній державі-члені (посадовими особами, суддями, юристами тощо), не як переклади в негативному сенсі, а як тексти, що відповідають певному законодавчому стилю.

Для сприяння розумінню та тлумаченню правового акта він має бути узгодженим. Можна провести розмежування між формальною узгодженістю, яка стосується лише питань термінології, та суттєвою узгодженістю в більш широкому сенсі, яка стосується логіки акта в цілому.

Формальна узгодженість означає, що для вираження одних і тих самих концепцій використовуються одні й ті самі терміни, і що ідентичні терміни не повинні використовуватися для вираження різних концепцій. Мета полягає в тому, щоб не залишати жодної двозначності, суперечності чи сумнівів щодо значення терміна. Отже, будь-який термін має використовуватися уніфіковано для позначення одного й того самого, а для вираження іншої концепції має бути обраний інший термін. Це стосується не лише положень окремого акта, включаючи додатки, але й положень пов'язаних актів, зокрема імплементаційних актів та всіх інших актів у тій самій сфері. Загалом термінологія має бути узгодженою з чинним законодавством. Слова мають використовуватися у своєму звичайному значенні. Якщо слово має одне значення у повсякденній чи технічній мові, але інше значення в юридичній мові, фраза має бути сформульована таким чином, щоб уникнути будь-якої двозначності.

Суттєва узгодженість означає перевірку узгодженості термінології, з огляду на зміст самого акта. В акті не повинно бути внутрішніх суперечностей. Визначення повинні дотримуватися в тексті усього акта. Визначені терміни мають використовуватися уніфіковано, а їхній зміст не повинен відхилятися від наданих визначень.

Міжінституційний стилістичний довідник (Interinstitutional Style Guide)⁵⁴ є фундаментальним документом для інституцій Європейського Союзу, що

⁵³ Joint Handbook for the Presentation and Drafting of Acts Subject to the Ordinary Legislative Procedure. URL: https://www.consilium.europa.eu/media/67390/joint_handbook_en_01-october-2023_clean_def_final.pdf

⁵⁴ Interinstitutional Style Guide. URL: <https://style-guide.europa.eu/en>

забезпечує єдині правила написання та оформлення документів усіх інституцій ЄС. Офіційну публікацію Міжінституційного стилістичного довідника здійснює Офіс публікацій Європейського Союзу. Періодично відбувається оновлення розділів довідника.

Розвиток довідника розпочався ще у 1993 році з випуску «Vade-mecum для редакторів». Довідник є унікальним досягненням у сфері лінгвістичної гармонізації завдяки великій кількості мовних спільнот, залучених до його розробки. Він призначений слугувати довідковим інструментом для письмових документів усіх інституцій, органів, офісів та агентств Європейського Союзу.

Ведення Міжінституційного стилістичного довідника забезпечується:

- 1) Міжінституційним комітетом, призначеним Правлінням Офісу публікацій, до складу якого входять представники Європейського Парламенту, Ради Європейського Союзу, Європейської Комісії, Суду Європейського Союзу тощо;
- 2) секцією загальної координації, що базується в Офісі публікацій;
- 3) міжінституційними лінгвістичними групами (по одній для кожної мови), представники яких призначаються членами Міжінституційного комітету.

Міжінституційний комітет призначає офіційних представників для безпосередньої участі в роботі лінгвістичних груп і може виступати арбітром у разі виникнення спірних питань. Також підтримується тісний контакт із різними міжнародними організаціями, зокрема щодо питань стандартизації (ISO).

Правил, викладених у Міжінституційному стилістичному довіднику, мають дотримуватися всі особи, залучені до створення будь-яких типів текстів (друкованих чи електронних), що видаються європейськими інституціями⁵⁵. Зокрема, як було зазначено вище, відповідно до Кодексу поведінки щодо багатомовності, схваленого рішенням Бюро Європарламенту від 24 червня 2024 р., оригінали документів, що підлягають перекладу, повинні відповідати вимогам Міжінституційного стилістичного довідника. Отже, він є офіційним довідником для інституцій, органів та агентств Європейського Союзу, які повинні застосовувати його на всіх етапах підготовки письмових документів.

Важливим інструментом перевірки термінології є вебплатформа «Інтерактивна термінологія для Європи» (*Interactive Terminology for Europe* (далі – IATE))⁵⁶ – міжінституційна електронна термінологічна база ЄС, що містить стандартизовані юридичні, технічні та політико-правові терміни із визначеннями, контекстом застосування, джерелами та офіційними відповідниками всіма мовами ЄС. Платформа використовується інституціями ЄС під час підготовки законодавчих актів, перекладу нормативно-правових документів, розробки аналітичних матеріалів і тлумачення асquis ЄС та виконує функцію єдиного довідкового ресурсу для забезпечення термінологічної узгодженості та точності правових текстів. Метою створення IATE є усунення термінологічних розбіжностей між інституціями та мовними версіями актів, підвищення юридичної передбачуваності та підтримка принципу правової

⁵⁵ Interinstitutional Style Guide. Frequently asked questions (FAQ). URL: <https://style-guide.europa.eu/en/frequently-asked-questions>

⁵⁶ Interactive Terminology for Europe. URL: <https://iate.europa.eu/home>

визначеності, що розглядається в ЄС як необхідна передумова ефективного та доказового нормотворення (*evidence-based lawmaking*).

Законодавство, що ухвалюється Європейським Парламентом, має бути ідентичним і максимально зрозумілим 24 офіційними мовами⁵⁷. У цьому процесі ключову роль відіграють внутрішні служби Європарламенту: Генеральний директорат з перекладу та зрозумілої мови – The Directorate-General for Translation and Clear Language (далі – DG TRAD)⁵⁸ та Директорат з питань законодавчих актів – Directorate for Legislative Acts (далі – DLA), який є частиною Генерального директорату у справах Президії (Directorate-General for the Presidency), відповідального, зокрема, за юридично-лінгвістичне доопрацювання законодавчих актів офіційними мовами ЄС⁵⁹.

2.2.2. Закордонний досвід мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів

У 2020 році парламент Фінляндії підготував запит в ECPRD щодо якості офіційної мови в парламентах⁶⁰. Так, у деяких парламентах окремі державні службовці відповідають за зрозумілість, ясність, високу якість та коректність текстів законопроектів та інших офіційних документів парламенту. Наприклад, *парламенти окремих держав (Хорватія, Кіпр, Грузія, Ізраїль, Литва та Швеція) мають підрозділи у парламентських секретаріатах для редагування офіційних текстів. У Нідерландах та Норвегії за це відповідають відділи документації, а в Канаді та Швейцарії – відділ перекладів.*

Основними інструментами, що використовуються у роботі над офіційними документами парламентів та законопроектами, є:

- різні види зовнішнього та внутрішнього лінгвістичного навчання (наприклад, такі навчання проводяться у парламентах *Албанії, Ізраїлю, Данії, Латвії, Литви, Іспанії, Швеції* та ін.);
- «термінологічні банки», внутрішні лінгвістичні посібники та рекомендації (наприклад, *Канада, Литва, Португалія, Швеція* та ін.);
- персональні мовні консультації та послуги редагування (наприклад, *Грузія, Словенія та Швеція*).

У *Канаді* служби парламентського секретаріату Палати громад підготували Глосарій парламентських процедур (*Glossary of Parliamentary Procedure*), який постійно оновлюється. Глосарій містить термінологію щодо функцій та парламентських процесів Палати громад. У Сенаті також розроблено короткий глосарій ключових термінів.

Палата громад має двомовний (англійсько-французький) пріоритетний список, який використовується для індексації парламентських публікацій і

⁵⁷ Multilingualism in the European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/multilingualism>

⁵⁸ The Directorate-General for Translation and Clear Language. Organisation. URL: <https://www.europarl.europa.eu/translation/en/translation-at-the-european-parliament/organisation>

⁵⁹ Directorate-General for the Presidency. URL: <https://the-secretary-general.europarl.europa.eu/en/directorates-general/presidency>

⁶⁰ ECPRD Request 4454 (Finland) Quality of Official Language in Parliament. URL: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/ecprd/private/request-details/543423>

складається з декількох розділів: аналітичні теми; особи; організації; документи; виборчі округи та ролі. Відділ управління інформацією повністю відповідає за частину «Аналітичні теми». Цей розділ складається з двомовного тезаурусу, розробленого у 2006 р.

Бюро перекладів Канади має доступ до онлайн-банку термінології та лінгвістичних даних, створеного урядом Канади під назвою **TERMIUM Plus**. **TERMIUM Plus** – це лінгвістичний банк даних, який містить терміни, аббревіатури, визначення та приклади їх вживання в широкому спектрі спеціалізованих галузей. Бюро перекладів також має окрему вебсторінку, на якій розміщено різні глосарії та словники з переліком термінів, характерних для різних сфер діяльності федеральних департаментів.

При Сеймасі *Литви* діє Термінологічна комісія, яка:

- збирає нові терміни, що використовуються в чинних законодавчих актах або в розроблених проектах актів, у Термінологічному банку Литовської Республіки;

- координує правила використання термінів у проектах законодавчих актів з Державною комісією литовської мови, подає цій Комісії на затвердження терміни, що використовуються в проектах законодавчих актів, та, за необхідності, пропозиції щодо зміни або вилучення термінів, що вже знаходяться в Термінологічному банку Литовської Республіки.

Генеральний секретар Сеймасу затверджує склад Термінологічної комісії. Для її співробітників проводиться навчання з нової термінології, змін у граматиці, підготовки текстів тощо. Також члени парламенту можуть проконсультуватися з працівниками Відділу редагування законодавчих актів з мовних питань.

У секретаріаті парламенту *Португалії* розроблено низку посібників:

- Посібник з підготовки Офіційного вісника парламенту;
- Посібник з процедур стенографування засідань парламентських слідчих комісій;

- Посібник з акронімів та аббревіатур;

- Посібник з правопису;

- Посібник з нової португальської орфографії;

- Посібник з процедур публікації новин на вебсайті парламенту.

У деяких відділах секретаріату парламенту проводиться внутрішня рецензія, як, наприклад, у Відділі законодавчої та парламентської інформації.

Парламент Португалії також має Термінологічну та текстову базу даних Асамблеї Республіки (BDTT-AR), яка є результатом міждисциплінарної співпраці, що розпочалася у 2005 р., між Управлінням міжнародних відносин і протоколу Асамблеї Республіки та Лінгвістичним центром Нового університету Лісабона. BDTT-AR – це багатомовний лінгвістичний ресурс (португальська, англійська та французька мови), що складається з термінологічної бази даних, яка у структурованому вигляді об'єднує термінологію, що використовується в португальському парламенті. Ця база даних містить еквіваленти англійською та французькою мовами, а також визначення термінів, з точним зазначенням усіх використаних джерел.

Із 2009 р. у *Швеції* діє Закон про мову, який встановлює, що державні органи влади повинні використовувати правильну, просту та зрозумілу мову, а також захищати й розвивати шведську мову. Усі законодавчі тексти перевіряються 8 мовними ревізорами.

Проста мова є керівним принципом в Адміністрації Риксдагу (чітка мова та комунікація закріплені в оперативному плані та стратегічному плані Адміністрації). В Офісі Співкерів та Генерального секретаря Риксдагу працює координатор з питань простої мови. Експерт із питань використання мови працює також у департаменті парламентських протоколів, щоб мати змогу оперативно реагувати на термінові мовні питання.

В Адміністрації Риксдагу регулярно збирається мовна група. До складу мовної групи входять представники різних підрозділів Адміністрації, які регулярно зустрічаються для обговорення різних загальних і фундаментальних мовних питань. Ця група виконує функції консультативного комітету з питань використання нових понять і правопису в Риксдазі, відповідає за оновлення та надання визначень парламентської термінології, а також за створення та оновлення відповідної бази даних. Незабаром буде запущено новий проєкт – створення національного термінологічного банку Швеції (Rikstermbanken).

У *Хорватії* в 2015 р. парламентом ухвалено Єдині методологічно-нормотехнічні правила щодо складання актів, прийнятих Сабором⁶¹ (далі – Правила). Правилами запроваджено правові та методологічні принципи підготовки законів й інших нормативно-правових актів, які виносяться на розгляд Сабору, визначено архітектоніку нормативно-правового акта (вступна частина, основна частина та заключна частина) з детальною регламентацією щодо змістовного наповнення цих структурних елементів (статті 4 – 22). Правила акцентують на техніці гармонізації нормативних актів з правом Європейського Союзу, зокрема встановлено, що якщо до законодавства Хорватії транспонується обов'язковий правовий акт Європейського Союзу, про це зазначається у нормативному акті (вказується акт, що транспонується, або його частина). Також Правилами передбачено, що всі нормативно-правові акти, незалежно від суб'єкта їх ухвалення, готуються з дотриманням уніфікованої нормотворчої техніки.

У контексті дослідження, на нашу думку, слід акцентувати увагу на Розділі III Правил, який присвячений, зокрема, використанню іноземних виразів та іноземних слів у нормативно-правових актах та термінології. Так, іноземний вираз або іноземне слово можна використовувати лише тоді, коли в хорватській мові відсутні слова для таких виразів, які б відповідали змісту, значенню іноземного слова або іноземного виразу. Згідно з Правилами термінологія, що використовується у нормативно-правових актах, повинна бути чіткою як у юридичному, так і в професійному сенсі. Використання виразів або термінів, які можуть мати два і більше значень, є неприйнятним. Але у випадках, коли використання таких термінів або виразів є необхідним, у вступній частині

⁶¹ Jedinstvena metodološko-nomotehnička pravila za izradu akata koje donosi Hrvatski Sabor. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_07_74_1410.html

нормативно-правового акта обов'язково описується, в якому значенні використано термін або вираз.

Правилами також передбачено, що термінологія, яка використовується під час підготовки нормативно-правових актів, повинна обов'язково узгоджуватися з термінологією чинних нормативно-правових актів.

2.3. Методика мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології

2.3.1. Рекомендації Національної комісії зі стандартів державної мови щодо українізації текстів українського законодавства

Відповідно до частини другої статті 43 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» завданням Національної комісії зі стандартів державної мови (далі – Комісія) є збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи обіймання визначених законами посад.

У межах повноважень Комісія постійно надає роз'яснення на запити фізичних та юридичних осіб, а також органів державної влади та місцевого самоврядування щодо застосування норм української літературної мови, зокрема в текстах проектів нормативних документів. У відповідь на лист Дослідницької служби Верховної Ради України від 23 грудня 2025 року № 22/15-2025/296741 із проханням надати пропозиції до парламентського дослідження щодо українізації текстів національного законодавства Комісія наголосила, що «така робота є дуже важливою і актуальною, оскільки український народ і Українська держава мають бути певні, що в державних нормативних актах ідеї сформульовано точно й правильно, вони викладені доступно і з дотриманням усіх норм української мови»⁶².

Комісія зазначила, що навіть побіжний перегляд текстів законів, постанов, розпоряджень та інших нормативних актів виявляє системні факти порушення правописних та граматичних норм української літературної мови. Тому Комісія сформулювала найактуальніші рекомендації щодо українізації текстів українського законодавства.

Рекомендації

- Дотримуватися норм чинного Українського правопису, особливо оновлених у 2019 році, як-от: написання слів разом чи з дефісом (віцепрем'єр-міністр, ексміністр), уживання правильних форм родового відмінка однини іменників чоловічого роду, написання літери «є» у словах з компонентом - проєкт-.

- Дотримуватися лексичних норм, зокрема не вживати слів іншомовного походження, якщо в українській мові є питомий або запозичений раніше відповідник (булінг – цькування, стейкхолдери – зацікавлені юридичні

⁶² Про надання пропозицій до парламентського дослідження щодо питання українізації текстів українського законодавства : Лист Національної комісії зі стандартів державної мови № 2/3074/25 від 29.12.2025.

або фізичні особи, мейнстрим – переважний напрям, головна течія, бенефіціар – вигодонабувач і под.).

- Не вживати назв діяча (суб'єкта) разом із безособовими дієсловами на -но, -то: правильно: Ухвалила Верховна Рада України, неправильно: Прийнято Верховною Радою України.

- Не вживати дієслів «приймати / прийняти» у значенні «ухвалювати / ухвалити».

- Не вживати семантично надлишкової конструкції «за рахунок коштів», натомість використовувати правильний вираз «за кошти».

- Уживати активні конструкції, у яких діяч (суб'єкт) виражений формою називного, а не орудного відмінка, правильно: «які визначає закон», «визначає Конституція України», «подає Кабінет Міністрів України», неправильно: «які визначаються законом», «визначаються Конституцією України», «подається Кабінетом Міністрів України» і под.

- Не вживати помилкових форм: виконуючий, зростаючий, працюючий, існуючий, діючий та ін. Натомість використовувати правильні форми: виконувач, працівник, діяч (якщо йдеться про особу), або підрядні конструкції «який виконує», «що зростає», «який працює» тощо, або прикметники чинний, наявний (якщо треба акцентувати на ознаці).

- Використовувати неозначено-особові конструкції, якщо текст не потребує вказівки на діяча або інформація про нього неважлива, наприклад, правильно: «такі документи складають іншими мовами та дублюють державною мовою», «трудові договори в Україні укладають державною мовою», неправильно: «такі документи складаються іншими мовами та дублюються державною мовою», «трудові договори в Україні укладаються державною мовою».

- Якщо текст не потребує вказівки на діяча, можна використовувати інфінітивні конструкції, наприклад: «Текст нормативно-правового акта треба викладати державною мовою» замість «Текст нормативно-правового акта викладається державною мовою». Також можна використовувати конструкції на зразок: «іноземцям та особам без громадянства повинні бути створені належні умови для вивчення державної мови» замість «іноземцям та особам без громадянства створюються належні умови для вивчення державної мови».

- Не використовувати пасивних конструкцій із дієсловами на -ться, наприклад: виконується, гарантується, затверджується, здійснюється, планується, подається, провадиться, розробляється і под. Натомість використовувати активні конструкції, які можуть бути:

особовими: «документ особа подає...», «розробляє і затверджує Національна комісія» замість «документ подається особою...», «розробляється і затверджується Національною комісією»;

неозначено-особовими: «судочинство провадять, а діловодство здійснюють державною мовою» замість «судочинство провадиться, а діловодство здійснюється державною мовою»; «текст судового рішення складають з урахуванням стандартів державної мови» замість «текст судового рішення складається з урахуванням стандартів державної мови»;

безособовими: «повноваження Комісії визначено в цьому Законі», «кожному гарантовано право вільно використовувати українську жестову мову» замість «повноваження Комісії визначаються цим Законом», «кожному гарантується право вільно використовувати українську жестову мову».

- Формулювати фрази чітко, лаконічно і зрозуміло, уникати багатослів'я: «заходи для досягнення зазначених цілей і завдань» замість «заходи, що планується здійснити для досягнення зазначених цілей і реалізації завдань»; «написання числівників у тексті нормативно-правового акта» замість «написання числівників, що вживаються у тексті нормативно-правового акта».

2.3.2. Рекомендації щодо доцільності розробки та затвердження методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології

Нормативним підґрунтям для розробки та впровадження методики мовленнєвого доопрацювання текстів законопроектів та правничої термінології (далі – методика) слугують Конституція України; закони України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»; «Про правотворчу діяльність» та Регламент Верховної Ради України.

Джерельною базою для методики повинні слугувати український правопис, стандарт державної мови щодо правничої термінології, відповідні роз'яснення і рекомендації Національної комісії зі стандартів державної мови, напрацьовані з урахуванням пропозицій та висновків НАН України, інших наукових та освітніх установ на основі аналізу використаних у текстах законів термінів, терміносполук, спеціальних слів і словосполук.

Мета розробки методики – відхід від радянсько-російської моделі юридичного мовного стилю, наповнення законодавства правничою термінологією згідно з українськими стандартами, українським правописом, формування термінологічної єдності.

Методика повинна стати невід'ємним елементом техніки нормопроєктування як сукупності техніко-правових засобів, способів, прийомів та методів, за допомогою яких створюється проект нормативно-правового акта, а також опрацьовуються чинні законодавчі акти.

Розробка методики може розглядатися як частина дерадянізаційного процесу в Україні.

Термінологічно мовленнєве опрацювання законодавства України можливе за двома напрямками:

→ усунення русизмів, кальок й архаїчних форм у чинному законодавстві, *без змістовної зміни правових норм* (термінологічно-правнича рекодифікація);

→ термінологічно-правнича (лінгвістична) експертиза *законопроектів*, що вносяться на розгляд парламенту.

Кожен із цих напрямів може мати свою методику у виді комплексного аналізу вжитої у тексті законодавчого акта термінології, лексико-семантичного, логіко-синтаксичного аспектів текстів на відповідність сучасним стандартам української мови. Проте кожна методика виконуватиме спільні завдання:

виявлення та виправлення мовних помилок, нечіткості, невідповідностей; оцінка стилю, логіки викладу, відповідності термінології; забезпечення однозначного тлумачення тексту акта.

На основі відповідної методики створюється *механізм*, що дозволяє: ідентифікувати русизми, кальки та радянські юридичні штампи; уніфікувати й українізувати правничу термінологію; усунути стилістичні, семантичні та правові невідповідності; підготувати пропозиції щодо законодавчих змін.

Методика термінологічно-правничої рекодифікації (українізації чинного законодавства) може включати такі *етапи*.

1. Підготовчий

1.1. Формування джерельної бази:

- *Український правопис*;
- *Стандарт державної мови щодо правничої термінології*;
- *опорні словники* (Словник русизмів і кальок та нормативних українських відповідників, Словник юридичної термінології ЄС і Ради Європи та ін.);
- *рекомендації та роз'яснення* (Національної комісії зі стандартів державної мови, Інституту української мови НАН України, Центру правничої термінології НАПрН України тощо).

1.2. Вибірка пілотного закону та його опрацювання (наприклад, Конституція України, кодекс, первинний закон):

рекомендовано опрацювати текст акта і сформувати шаблони мовленнєвої заміни.

1.3. Розробка комп'ютерної програми для сканування (Natural Language Processing (NLP)) законодавства (відповідно до структури закону) на предмет русизмів і кальок (за відсутності такої програми цей процес здійснюється «вручну»).

Комп'ютерна програма (скрипт) повинна здійснювати:

- 1) морфологічний пошук «ключових слів»
(наприклад: здійснювати, забезпечувати, проводити, керівництво, встановлювати, ввід/вводити);
- 2) виявлення синтаксичних конструкцій-кальок:
 - дієприслівникові звороти;
 - звороти типу «що стосується», «пов'язані з», «визначені в порядку»;
 - надлишкові віддієслівні іменники;
- 3) пошук кальок дослівного російського права:
(наприклад: надлежащий, осуществление, обеспечение, управление собственностью, порядок установления);
- 4) розподіл кожного терміну, словосполучення за ризиком (необхідно для вирішення спірних питань):
 - *високий* (калька очевидна);
 - *середній* (можлива калька);
 - *низький* (притаманно нормотворчій мові).

2. Опрацювання результатів вибірки і формування шаблонів для заміни русизмів і кальок (Експертний термінологічно-правничий аналіз) здійснюється експертами робочої групи «вручну»;

включає аналіз: лексичних кальок, смислових кальок, синтаксичних конструкцій.

2.1. Перевірка на відповідність українській нормотворчій техніці.

2.2. Опрацювання офіційних перекладів актів права ЄС та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

- урахування термінології офіційних перекладів актів права ЄС, основоположних міжнародно-правових актів та договорів;

- виявлення термінів і словосполучень, утворених через помилковий переклад («хибний друг перекладача») (наприклад, правопорядок $\neq$ public order).

2.3. Формування переліку термінологічно-мовних невідповідностей.

Можливе формування списків таких невідповідностей для подальшого обговорення на засіданнях робочої групи:

- «червоний» список: слова та конструкції – русизми, радянські штампи, кальковані терміни, неприродні синтаксичні структури;

- «зелений» список – рекомендовані українські відповідники (наприклад: здійснює $\rightarrow$ виконує / реалізує, забезпечує $\rightarrow$ гарантує / створює умови, вводиться в дію $\rightarrow$ набирає чинності).

3. Підготовка законопроекту щодо термінологічно-мовних змін у чинному законодавстві.

Рекомендована пакетна модель змін – один закон вносить зміни до чинних законодавчих актів (крім випадків, коли кодексом / законом передбачено, що зміна їх положень може здійснюватися виключно шляхом внесення змін до цього кодексу / закону), замінюючи визнані русизми, кальки, радянські штампи, неправильні переклади тощо прийнятими шаблонами.

Принципами такого нормопроєктування мають стати:

- невторчання у зміст правової норми;
- заміна лише термінів та конструкцій, не змінюючи правового результату;

- збереження системності термінів у всіх актах.

4. Впровадження (інституціоналізація) і контроль.

4.1. Створення Єдиного глосарія правових термінів.

4.2. Надання мовно-лінгвістичній експертизі законопроекту обов'язкового характеру:

експертиза повинна містити висновки про:

- відсутність русизмів, кальок;
- відповідність українській та європейській правничій термінології.

4.3. Звітування Кабінету Міністрів України про очищення правничої мови та відповідність європейським стандартам (за результатами постійного моніторингу).

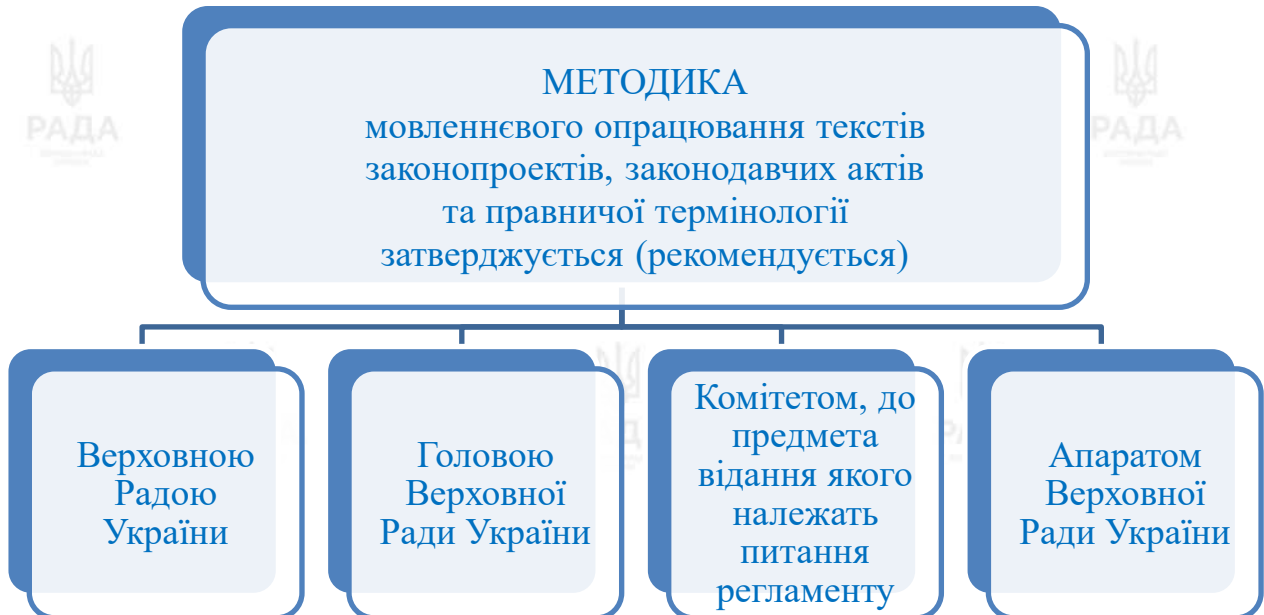
Навчання суб'єктів, дотичних до законопроектування, правотворчої діяльності, засадам підготовки та перевірки нормативно-правових актів.

Розробка і впровадження Дослідницькою службою навчальної програми відповідного спрямування.

Беручи до уваги національну практику розробки методичних рекомендацій з питань законодавчої техніки⁶³, а також проаналізований вище досвід інших країн, враховуючи вимоги чинного законодавства, можна запропонувати такі моделі розробки та затвердження методики (Рисунок 1).

Методика може бути підготовлена Апаратом Верховної Ради України (стаття 7 Регламенту Верховної Ради України). Також методика може бути затверджена та / або рекомендована комітетом Верховної Ради України, до предмета відання якого належать питання регламенту (згідно з пунктом 6 частини першої статті 13, частини першої статті 17, частини третьої статті 21, статті 24 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29 серпня 2019 р. № 19-ІХ)⁶⁴. Методика може стати невід'ємною частиною актів, що регламентують особливості документування законодавчої процедури, та відповідно бути затвердженою Головою Верховної Ради України (стаття 88 Конституції України, стаття 78 Регламенту Верховної Ради України). Методика також може бути викладена у формі рекомендацій щодо особливостей техніки нормопроєктування нормативно-правових актів, затверджених Верховною Радою України, як це передбачено частиною третьою статті 31 Закону України «Про правотворчу діяльність», у поєднанні зі змінами до Регламенту Верховної Ради України.

Рисунок 1

⁶³ Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Видання четверте, виправлене і доповнене. Апарат Верховної Ради України. Київ. 2014. URL: https://static.rada.gov.ua/site/bills/info/zak_rules.pdf

⁶⁴ Наприклад, Методичні рекомендації щодо опрацювання законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (acquis ЕС), виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, були затверджені рішенням Комітету Верховної Ради України з питань інтеграції України до Європейського Союзу (протокол № 163 від 18 серпня 2023 р.).

Практичне застосування методики під час здійснення правотворчої діяльності потребуватиме посилення інституційної спроможності Верховної Ради України, зокрема шляхом професійного навчання (підвищення кваліфікації) народних депутатів України, працівників Апарату Верховної Ради України та помічників-консультантів народних депутатів України. Сприяти цьому може Дослідницька служба шляхом професійного навчання (підвищення кваліфікації) у межах затверджених Національним агентством України з питань державної служби програм підвищення кваліфікації («Правотворча діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування», «Основи законодавчої лінгвістики») і погоджених Керівником Апарату Верховної Ради України спеціальних програм підвищення кваліфікації («Ділова українська мова у професійній діяльності працівників Апарату Верховної Ради України», «Законодавча техніка та шляхи вдосконалення законодавства України»). Крім того, з урахуванням результатів цього дослідження, можуть бути розроблені нові програми підвищення кваліфікації (наприклад, «Методика мовленнєвого доопрацювання законопроектів: стандарти якості та редакційна майстерність», «Українізація національного законодавства: забезпечення термінологічної єдності», «Правнича термінологія в контексті європейської інтеграції: лінгвістичні стандарти та уніфікація текстів»).

3. Висновки

Потреба українізації національного законодавства є нагальною та охоплює всю систему нормативно-правових актів – від Конституції України, кодексів і галузевих законів до підзаконних актів, що визнається як у доктринальній площині, так і на рівні публічної політики.

Досвід парламентів держав Європи та Канади свідчить, що забезпечення єдності, чіткості та юридичної коректності мови законопроектів неможливе без системної розробки та впровадження єдиних обов'язкових документів і методик – зокрема у формі термінологічних банків, глосаріїв, методологічно-нормотехнічних правил, посібників і довідників. Такі інструменти не лише уніфікують правничу термінологію та мінімізують ризики неоднозначного тлумачення норм, а й створюють спільний стандарт роботи для всіх учасників законодавчого процесу, забезпечуючи послідовність, правову визначеність і якість текстів законопроектів на всіх етапах їх підготовки.

Вбачається, що українізація національного законодавства – це складний і тривалий у часі процес, який неможливо реалізувати одночасно по усій системі національного законодавства. Він потребуватиме значних ресурсів та узгодженої взаємодії між усіма учасниками правотворчої діяльності, профільними науковими установами та закладами освіти.

Українізація національного законодавства повинна здійснюватися комплексно й охоплювати принаймні такі взаємопов'язані та взаємообумовлені напрями:

- розробка Стандарту державної мови щодо правничої термінології й оновлення Українського правопису та їх затвердження відповідно до Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;

- розробка методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології;
- формування та початок функціонування Єдиного глосарія правових термінів з одночасним узгодженням його з Глосарієм термінів *acquis* ЄС;
- аналіз чинних первинних законів на предмет їх відповідності Стандарту державної мови щодо правничої термінології та Українському правопису з подальшою розробкою законодавчих ініціатив щодо українізації національного законодавства шляхом внесення змін до Конституції України (за умови припинення або скасування воєнного стану в Україні), кодексів та інших первинних законів.

Засади для розроблення і затвердження методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології вже закладені в Законі України «Про правотворчу діяльність», який передбачає конкретні вимоги до мови, стилю, оформлення, використання термінології у нормативно-правових актах. Цей Закон також передбачає розроблення пропозицій щодо внесення змін до Регламенту Верховної Ради України.

Основною для методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології мають слугувати Український правопис та Стандарт державної мови щодо правничої термінології. Національна комісія зі стандартів державної мови як уповноважений орган відповідає за затвердження відповідних актів та забезпечення в подальшому надання роз'яснень щодо їх застосування.

Інші відповідні суб'єкти – НАН України спільно з НАПрН України – за результатами аналізу можуть надати висновок щодо використаних у текстах законів термінів, терміносполук, спеціальних слів і словосполук для забезпечення високих стандартів мови українського законодавства. Такий висновок може слугувати основою для подальшого укладання рекомендацій щодо мовленнєвого та термінологічно-правничого доопрацювання законопроектів. Бажаним є досягнення єдності в питанні таких рекомендацій задля забезпечення уніфікації термінології та правової визначеності.

Джерельна база, яка складатиметься з оновленого Українського правопису, Стандарту державної мови щодо правничої термінології, опорних словників, рекомендацій і роз'яснень Національної комісії зі стандартів державної мови, Інституту української мови НАН України, Центру правничої термінології НАПрН України тощо, має утворити механізм, що дозволить ідентифікувати русизми, кальки та радянські юридичні штампи; уніфікувати й українізувати правничу термінологію; усунути стилістичні, семантичні та правові невідповідності; готувати пропозиції щодо подальших законодавчих змін.

Після відповідного аналізу, затвердження Стандарту державної мови щодо правничої термінології, на основі джерельної бази можуть бути створені порівняльні таблиці, які містять типові невідповідності, зокрема русизми, кальки, та рекомендовані заміни, засновані на класичній українській правовій традиції.

Частиною методики мовленнєвого опрацювання текстів законопроектів, законодавчих актів та правничої термінології можуть стати сучасні цифрові інструменти, які забезпечать перевірку текстів на предмет дотримання мови, стилю, структури та термінології ще на етапі розроблення, оформлення чи реєстрації законопроекту в парламенті. В основу застосування таких цифрових інструментів може бути покладена джерельна база та відповідні порівняльні таблиці замін.

Під час опрацювання механізмів автоматизації процесу виявлення у текстах нормативно-правових актів термінологічних і мовленнєвих невідповідностей, помилок, русизмів може бути використаний наведений у дослідженні досвід сучасних ІТ-рішень інституцій ЄС, які дозволяють спростити процес юридично-лінгвістичного доопрацювання офіційних документів.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

** Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*

При підготовці матеріалів було використано інформацію із бази ECPRD. Відповідні матеріали не призначені для використання у власних наукових дослідженнях.